

Tekst 4. Teknologi og kapital. Bruunshåb Klædefabrik

Maskiner og energi

For 200 år siden var Danmark tynget i knæ. Landets deltagelse i Napoleonskrigen på fransk side havde udviklet sig til en katastrofe. Englænderne havde bombet København og røvet den danske flåde. Norge var gået tabt, og i 1813 gik staten bankerot.

I 1820'erne forsøgte nogle få optimistiske fabrikanter at etablere en egentlig industriproduktion af klæde i Danmark. Spinde- og vævemaskinerne på klædefabrikkerne blev trukket ved hjælp af vandkraft. Denne energikilde var endnu den eneste stabile som fandtes til at trække større maskiner.

De nye danske klædefabrikker havde det imidlertid svært i konkurrencen med udenlandsk industri. Danske klædefabrikker havde hidtil mest anvendt de såkaldte Nordbergske tekstilmaskiner, som i forhold til udenlandske maskiner var forældede i konstruktion og dermed mindre effektive i drift.

En af de personer i samtiden, som havde det bedste overblik over industriens tilstand, var fabriksdirektøren og industrihistorikeren Ole Jørgen Rawert. Hans bedste råd til håbefulde klædefabrikanter var, at de skulle skaffe en betydelig startkapital. Samt at de skulle købe de nyeste og bedste maskiner, som til enhver tid kunne opdrives i udlandet.

Netop denne strategi blev fulgt af købmand og skibsreder Bertel Bruun, Fredericia og dennes søn, Johannes Ivar Bruun. Sønnen fik til opgave at grundlægge en klædefabrik ved Åle Mølle, øst for Viborg. Stedet kom senere til at hedde Bruunshåb. Men inden Johannes Ivar byggede fabrikken i ådalen, rejste han på en længere tur rundt i Tyskland for at studere maskiner, fabriksproduktion og lønninger. Han fandt frem til, at de nyeste tyske karte- og spindermaskiner kunne forarbejde mere end dobbelt så meget uld pr. dag end det var tilfældet med danske maskiner. Tilmed krævede det tyske maskiner mindre trækraft. Bruun bestilte derfor hos James & John Cockerill i Berlin et samlet sæt af karte- og spindemaskiner for knap 5.000 rigsdaler. Transporten af maskinerne fra Berlin til Bruunshåb beløb sig til godt 6.000 rigsdaler.

Den vigtigste grund til, at Bertel Bruun købte Asmildkloster i 1809 var, at vandkraften ved de to møller, Søndermølle og Ålemølle, kunne udnyttes industrielt. Niveauforskellen i landskabet mellem Viborg Sønderø og Nørreåen er på syv meter, og derfor kunne Søndermølle Å udnyttes både ved Søndermølle og ved Bruunshåb med opstemninger begge steder på 2-3 meter.

Kapital

Klæde- eller tekstilindustrien bandt relativt store kapitaler. Dels krævede anlæggelsen betydelige investeringer til bygninger og maskiner, dels var der behov for en stor driftskapital, idet der gik lang tid fra ulden blev opkøbt til det færdige klæde blev solgt. I 1824 oplyste fabrikant Johannes Ivar Bruun, at han havde bundet 80.000 rigsdaler i sin fabrik og sit varelager. (Kom. Koll. Industrifagets Journal. 1824. Nr. 717).

I 1830 køber han Skovsgård for 5.000 rigsdaler, hvorefter han anlagde Skovsgård skov samt opstemmede Vibækken for at etablere en filialfabrik her.

Den største del af den investerede anlægskapital i Bruunshåb kom fra faderen Bertel Bruuns handels- og rederivirksomhed i Fredericia. Endvidere optog fabrikken lån i offentlige og halvoffentlige lånekasser. De vigtigste var Statsgældsdirektoratet, Generaltoldkammeret og Nationalbanken.

I 1830 udgjorde fabrikkens gæld til offentlige fonde ca. 30.000 rigsdaler.

Efterhånden som et moderene kreditmarked opstod efter 1850, flyttede Bruunshåb Klædefabrik lån og finansielle forbindelser over til især Kreditforeningen og Privatbanken. Således optog fabrikkens nye ejer, Bertel Bruun, et lån i Jyske Kreditforening på 30.000 rigsdaler med 1. prioritet i klædefabrikken, og i 1860 et lån i Privatbanken på 18.000 rigsdaler til afløsning af den gamle gæld i Statsgældsdirektoratet. I 1862 optages yderligere et lån i Privatbanken på 30.000 rigsdaler til investering i nye maskiner.

I 1860 afløser et kreditforeningslån et gammelt lån i Generaltoldkammeret og et lån i en halvoffentlig fond. I 1868 optages et lån hos Stiftsøvrigheden i Århus på 8.000 rigsdaler og i 1870 et nyt lån i Kreditforeningen for jyske landejendomsbesiddere på 28.000 rigsdaler.

Filialfabrikken i Vibæk blev solgt fra i 1850, og i 1856, i forbindelse med ejerskiftet på klædefabrikken, blev også Søndermølle frasolgt for 16.000 rigsdaler.

Tilbage i 1856 var den egentlige klædefabrik i Bruunshåb, inklusiv avlsgård, teglværk, magasiner, pakhuse, værksteder og boliger. Ved en taksation i 1858 vurderede vurderingsmændene fabrikkompleksets samlede værdi til 111.570 rigsdaler.

(Oplysningerne om optagelse af lån, taksation, samt køb og salg er af fast ejendom er hentet fra regnskabsbøgerne i Bruunshåb Klædefabriks arkiv. PX 14 A 7. Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg).